

Khrystov O. L., Oksanichenko A. S. Current approaches to understanding the concept of "defence" in criminal proceedings. This article examines new approaches to understanding the concept of "defence" in the criminal proceedings. It is noted that an important aspect to understand the concept of "defence" in criminal proceedings is a matter of legal definition in the Criminal Procedural Code of Ukraine (CPC) the term "defence".

The authors have drawn attention to the diversity of approaches to understanding the concept of "defence". In addition, depending on the context, a meaningful understanding of the concept of "defence" takes different meanings, leading to confusion and substitution of its concepts as criminal procedure functions in general and the implementation of specific defender's actions in particular.

As a result of the study they have made following conclusions: 1) the absence in the CPC of a clear definition of "defence" promotes understanding of its ambiguous concept as in law enforcement activities, and among scientists; 2) a necessary condition for a proper understanding of the concept of "defence" is to define criteria that provide an opportunity to differentiate similar terms, which refers to different activities of criminal proceedings; 3) to the mandatory criteria the authors include: branch of law, subject of carrying out, legal qualification, phase of the start of official activity and others.

Keywords: *attorney, defense, defense counsel, the accused, rights, freedoms.*

Надійшла до редакції 23.12.2014

Чаплинська Ю. А.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Досліджено актуальні проблемні питання організаційного забезпечення проведення допиту. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи проведення слідчої дії.

Ключові слова: *допит, організаційне забезпечення, організація, слідчі дії, досудове розслідування.*

Постановка проблеми. Допит є найбільш розповсюдженою та ефективною слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про злочин і злочинну діяльність певних осіб. Це обумовлюється високими інформативними можливостями допиту та надійністю, простотою і швидкістю отримання результату. У той же час допит є однією з найскладніших слідчих дій, що, з одного боку, визначається тим, що слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця і певною сукупністю доказів, які можна використати під час слідчої дії; з іншого боку, злочинці не зацікавлені у повному й всебічному розслідуванні злочину, що не може не впливати на правдивість їх показань. Крім того, на потерпілих і свідків здійснюється не-

гативний вплив з боку злочинців, що нерідко призводить до зміни їхніх показань. Зважаючи на це, успішне проведення допиту і отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчим знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, розроблені у криміналістиці. Узагальнення слідчої практики свідчить, що 79% працівників слідчих підрозділів вказують на необхідність оновлення організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, питання організаційного забезпечення допиту сьогодні має низку невирішених організаційно-тактичних проблем.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Організаційно-тактичні основи допиту досить повно висвітлені вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі вчені, зокрема М.В. Бахарєв, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, А.В. Дулов, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, О.В. Соловійов, С.М. Стахівський, О.Р. Ратінов, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених досліджень зумовлюється створенням ґрунтовної бази для подальших наукових пошуків удосконалення тактики провадження цієї слідчої дії, яка достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних з особистісних джерел. Разом з тим наразі відсутня комплексна розробка з організаційного забезпечення проведення допиту. Не досліджено повною мірою чинники, що впливають на ефективність проведення даної слідчої дії. Отже, **метою** цієї статті є висвітлення проблемних питань організаційного забезпечення допиту із урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в тактиці допиту займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Своєчасна, ретельна і всебічна підготовка до допиту є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у справі. Це, на нашу думку, сприяє досягненню тактичної мети слідчої дії. Відсутність планування або неналежна підготовка до допиту призводить до поверховості та безрезультатності його проведення. У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих заходів з проведення допиту.

Так, на думку однієї групи вчених (С.Ю. Якушин, С.С. Чернявський), підготовка до допиту має складатися з таких заходів: вивчення матеріалів кримінального провадження; підготовка спеціальних питань; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту [1, с. 80; 2, с. 532].

Друга група вчених (Р.С. Белкін, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, Ю.Г. Корухов) вважає, що підготовка до допиту повинна вмещувати такі заходи: збирання вихідних даних, що відносяться до предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; підготовка

місця допиту; запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб; визначення технічного забезпечення допиту; складання плану слідчої дії [3, с. 99; 4, с. 160].

У свою чергу, М.І. Скригонюк додає такі заходи, як: визначення часу допиту; створення необхідної психологічної та матеріально-речової обстановки для допиту; поглиблене вивчення спеціальних проблем, які можуть виникнути в процесі допиту; визначення кола учасників допиту [5, с. 160].

Такі заходи щодо підготовки до допиту виділяє А.В. Хірсін: ретельна підготовка до проведення слідчої дії; виявлення спроб протидіяти слідству і негайна їх нейтралізація; недопущення інформаційних контактів між затриманими; проведення розвідувальної бесіди перед допитом; проведення негайних допитів на місці затримання злочинців; диференціація допитуваних залежно від наявної у слідчого доказової бази на кожного з учасників злочинної групи; використання конфліктів між учасниками організованої групи [6, с. 11].

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс організаційно-підготовчих заходів:

1) повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження. Вивчення слідчим матеріалів справи є необхідною передумовою успішного проведення допиту. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах слідчих дій, так і в інших матеріалах справи. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування і тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та «очних ставок».

Вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту;

2) визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації. Визначення предмета допиту полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному. З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що стосуються предмета допиту. Їх необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту. На підставі визначеного предмета допиту слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів;

3) визначення кола осіб, які підлягають допиту. Такий захід залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної інформації. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини справи, можуть міститися в матеріалах кримінального провадження, а також виявлятися під час проведення оперативно-розшукових заходів;

4) визначення послідовності проведення допитів. При підготовці до до-

питу слідчий повинен вирішити питання щодо послідовності його проведення, а також з яких саме епізодів злочинної діяльності потрібно розпочати. Послідовність допитів обирає слідчий, виходячи з особливостей кримінального провадження та особи допитуваного.

Рішення слідчого про послідовність допитів повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища в структурі злочинної групи та ролі у вчинених злочинах (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

- наявності доказів про злочинну діяльність щодо кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового провадження;

- ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;

- стану емоційного збудження допитуваного, що є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці перебувають у стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

- характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін.

Невідкладному першочерговому допиту підлягають особи, які:

- найбільш поінформовані про обставини справи, не зацікавлені повною мірою у нерозкритті злочину, можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести очні ставки між ними;

- виконували другорядні функції під час вчинення злочинів (зокрема, після викриття злочинної групи вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а ніяк не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером й іншими членами групи та ін.

Отже, допит кількох підозрюваних за часом повинен максимально наближатися до їх затримання, що дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напругу. Тобто допитувати злочинців необхідно одночасно відразу ж після їх затримання, не даючи можливості обміркувати своє становище, обрати загальну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, та протидіяти досудовому розслідуванню;

5) вивчення особи допитуваного. Вивчення особи допитуваного є найважливішою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від її повноти та всебічності, а також встановлених особливостей психіки за-

лежить успіх та результативність допиту. Такий захід дозволяє слідчому в найкоротший проміжок часу встановити з допитуваним психологічний контакт, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань, правильно оцінити показання, прогнозувати можливі способи протидії та діагностувати можливу поведінку у тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту;

б) збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею злочини. Використання оперативної інформації дозволяє визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення злочинів, відношення до тих чи інших доказів та запобігати домовленостям між собою та свідками. Окрім того, таку інформацію можна використовувати для висунення слідчих версій або вибору низки тактичних прийомів допиту. Вона повинна бути законспірована та захищена від витoku. Планування у цьому випадку запобігає випадковому розголошенню джерела отриманої інформації, непродуманим питанням або пред'явленню доказів, наявність яких у слідчого на певному етапі розслідування дозволяє злочинцям здогадатися про джерело їх отримання.

Так, О.О. Закатов і С.І. Цветков вказують на необхідність використання слідчими відомостей, що отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності, або коли за справою продовжується проведення оперативно-розшукових заходів. Окрім того, слідчий повинен узгодити із працівниками оперативних підрозділів такі заходи:

- форми використання оперативних даних під час допиту;
- оцінку поінформованості допитуваного про стан розслідування;
- можливості оперативного працівника в межах тактичного забезпечення допиту і запланованих тактичних прийомів (комбінацій);
- можливі наслідки допиту у випадку зміни слідчої ситуації;
- оцінку тактичного ризику [7, с. 14];

7) визначення часу проведення допиту. Приймаючи рішення про час проведення допиту, слідчий повинен виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася під час розслідування. Допити підозрюваних, особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно. Це дозволить запобігти змові між ними, визначенню лідером загальної лінії поведінки на досудовому слідстві і впливу на допитуваних з боку злочинної групи та інших зацікавлених осіб. Будь-яке невинуватене зволікання з проведенням допитів тягне за собою приховання доказової інформації, яка необхідна для розкриття та розслідування злочинів, отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх дачі;

8) визначення місця проведення допиту. Готуючись до допиту, слідчий обирає місце проведення слідчої дії. Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації. В цілому допити, як правило, можуть проводитися за місцем проведення досудового слідства, на місці події або за місцем перебування допитуваного. На думку В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова, вибір місця допиту необхідно визначати з

позиції зручності слідчого [8, с. 28].

Недоцільно проводити допит за місцем проживання злочинців (квартира, дача) або роботи (офіс, ресторан). Це обумовлюється тим, що дії слідчого можна записати на відеокамеру або диктофон, створивши для цього спеціальні умови, з метою подальшої компрометації або шантажування, а також переривати його у найкритичніший момент та й взагалі – невідомими є обстановка приміщення та інші труднощі, з якими він може зустрітися;

9) підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному. Вказаний захід дозволяє слідчому проводити допит наступально та використовувати низку тактичних прийомів, зокрема пред'явлення доказів, створення уявлення про інформованість слідчого, використання раптовості та ін.;

10) визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;

11) визначення учасників проведення допиту. Готуючись до допиту, слідчий визначає коло учасників слідчої дії, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмету допиту; особи злочинця та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту. Загалом, до учасників допиту можна віднести прокурора, захисника, спеціаліста, експерта, законного представника, педагога, лікаря, перекладача, особу, яка розуміє знаки глухих або німих, а також працівників правоохоронних органів та ін.

Так, залучені до проведення допиту спеціалісти сприяють слідчому у виявленні та фіксації доказів. Працівників оперативних підрозділів до участі у допитах доцільно залучати у таких випадках:

– для безперервного спостереження за поведінкою допитуваного та його емоційними реакціями;

– у разі застосування швидкого темпу допиту;

– у разі необхідності допомоги у тактично правильному використанні оперативної інформації;

– у разі можливості отримання відомостей, які підлягають негайній перевірці;

– у разі якщо оперативний працівник у неофіційній бесіді встановив з допитуваним психологічний контакт та отримав достовірні відомості без їх процесуального закріплення та ін.;

12) забезпечення сприятливих умов проведення допиту. Слідчий повинен забезпечити відповідні умови для якісного проведення допиту із урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників. На думку В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова, створені умови повинні виключити наявність сторонніх осіб, надати можливість слідчому контролювати весь процес допиту [8, с. 28];

13) використання оперативно-розшукової інформації. Істотну допомогу в підготовці до допиту надає вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Саме завдяки оперативній інформації слідчий може отримати відомості, що характеризують учасників кримінально-процесуальної діяльності. Особливого значення мають відомості про особу злочинця. На думку С.М. Стахівського, вивчення оперативних матеріалів значного розширює пі-

знавальні можливості слідчого та сприятливо впливає на хід встановлення істини у справі [9, с. 16];

14) планування допиту. Планування допиту є заключним етапом до його підготовки. План є динамічною системою, тому під час допиту він суттєво корегується: окремі положення замінюються, уточнюються чи доповнюються. План носить орієнтовний і динамічний характер, оскільки у ньому неможливо передбачити усі особливості допиту, тому він повинен визначати лише головні моменти: час та місце допиту, його учасників, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, використання доказів, перелік питань допитуваному, тактичні прийоми та ін.

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновку, що при розслідуванні злочинів план проведення допиту слідчими, як правило, не складається (89% випадків). Більшість слідчих (92%) вказують, що це обумовлено такими чинниками: знаходження у провадженні слідчих великої кількості кримінальних проваджень, залучення працівників слідчих підрозділів до виконання обов'язків з охорони громадського порядку та ін.

Зважаючи на це безплановість допиту тягне за собою неповноту та безсистемність постановки запитань, використання тактичних прийомів, що в цілому негативно може відбитись на результатах допиту.

Отже, узагальнюючи викладене, зазначимо, що до основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести:

- повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- визначення послідовності проведення допитів;
- вивчення особи злочинця;
- збирання оперативної інформації про допитувану особу та вчинені нею злочини;
- визначення часу проведення допиту (тривалість допиту);
- визначення способу виклику на допит;
- визначення місця проведення допиту;
- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;
- визначення учасників проведення допиту;
- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;
- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями;
- використання оперативно-розшукової інформації;
- визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту;
- планування допиту.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що показання підозрюваних є

найбільш змістовним джерелом інформації. Вони особисто зацікавлені у результатах кримінального провадження. До початку вчинення злочинів дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення вини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що вживаються слідчим.

Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених злочинах, приховання минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків, зволікають з термінами досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому допит вказаних осіб та проведення між ними очних ставок є найвідповідальнішою слідчою дією. Відтак, проведення допитів з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у практиці [10].

Бібліографічні посилання

1. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : монография / Якушин С. Ю. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1983. – 102 с.
2. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монограф. / Чернявський С. С. – К. : Хайтек-Прес, 2010. – 624 с.
3. Криміналістика. Том 2 / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. – М. : Высшая юрид. заочная школа МВД СССР, 1988. – 454 с.
4. Криміналістика / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1976.
5. Скригонюк М. І. Криміналістика : підруч. / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – 496 с.
6. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Хірсін Андрій Васильович. – К. : Акад. адвокатури України, 2006. – 18 с.
7. Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция / Закатов А. А., Цветков С. И. – Изд. второе. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. – 36 с.
8. Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуєчому) : навч. посіб. / Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. – К. : Правник, 1997. – 33 с.
9. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практ. посібник / Стахівський С. М. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.
10. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Чаплинський К. О. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Чаплинская Ю.А. Организационное обеспечение проведения допроса. Рассмотрены актуальные проблемы организационного обеспечения проведения допроса. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные меры проведения следственного действия.

Ключевые слова: допрос, организационное обеспечение, организация, следственные действия, досудебное расследование.

Chaplyns'ka Yu.A. Organizational support of conductinf interrogation. An interrogation is the most widespread and effective inquisitional action by means of that information gathers about a crime and criminal activity of certain persons. It is stipulated by high informing possibilities of interrogation and reliability, simplicity and speed of receipt of result. In the same time an interrogation is one of the most difficult inquisitional actions. From one side, complication drunk up it is determined by that an investigator does not own to the moment of interrogation exhaustive data about the face of criminal and certain cumulative evidence, that it is possible to use during an inquisitional action. On the other hand, criminals not always are interested in complete and all-round investigation of crime that influences on veracity of their testimonies. Except that, on victims and witnesses negative influence comes true from the side of criminals, that quite often heaves up to the change of their testimonies. Having regard to it, successful realization of interrogation and receipt of his positive results depend on quality of possessing inquisitional knowledge about the laws of thinking, logical methods and receptions, conformities to law of psychology and tactical receptions that is worked out in criminalistics.

Generalization of inquisitional practice testifies that 79 % employees of inquisitional subdivisions specify on the necessity of updating of the organizationally-tactical providing of realization of interrogation taking into account the modern necessities of law-enforcement practice. Having regard to it, the question of orgware of interrogation has a row of unsolved organizationally-tactical problems for today.

Keywords: *interrogation, tactics, tactical supply, pretrial investigation.*

Надійшла до редакції 23.12.2014

Аріт К. В.

здобувач

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.132 : 343.985

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розглянуто актуальні питання організації підготовки та проведення на стадії досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України та інших відомчих нормативно-правових актів. Надано рекомендації слідчим і оперативним підрозділам ОВС щодо дотримання законності й забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час їх підготовки та проведення.

Ключові слова: *негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий, прокурор, слідчий суддя.*

Постановка проблеми. Зацікавленість України у подальшій інтеграції в європейське співтовариство зумовила необхідність гармонізації українського законодавства з орієнтацією на захист прав і свобод людини і громадянина, впровадження та реальне утвердження принципу верховенства права. Складовою цієї політики стала оптимізація системи органів кримінальної юстиції та підвищення ефективності функціонування кримінального судочинства.